

Matej Bogataj ŽENSKÉ, KI MEČEJO VELIKO SENCO

»Who can kill a general in his bed?
Overthrow dictators if they're Red?«
The Fugs, CIA man

»POLITIKA NI POKLIC, POLITIKA JE STANJE«

Igra Therese Walser *Taka sem kot vi, rada imam jabolka* je zastavljena kot uvod v pravo igro, ki se ima šele začeti, v spogledljivo nastopanje pred publiko oziroma pred njenimi predstavniki, novinarskim zborom; gre torej za nekakšno predigro, ki se dogaja v medprostoru, zakulisno. Ta poteka v vzdušju pričakovanja, ko so njene ključne igralkke nekje vmes, v nekakšnih vicah, ko je še malo negotovo, kakšno zgodovinsko vlogo jim bodo namenili in v katerem žanru preigrali njihova preobratov polna življenja, preobratov z ulice v palačo in nazaj, celo v pričakovanju, da bi medije morda prepričale o svojem poslanstvu, ki ga vladani očitno niso dovolj dobro razumeli. Zraven, kar je komedijski presežek, se neženirano sprašujejo, kateri žanr bi bil najboljši in katere svetovne igralkke bi sploh lahko bile primerne, da bi njihove vloge odigrale, saj da so brezsnozne, ideja sama; dame so namreč za profitabilno filmsko industrijo, to nastajajočo zakladnico novokomponirane mitologije, ter za medije podobno kot torte za sladkosnedeže ali iztrebki za muhe: nikakor se ne morejo upreti njihovi privlačnosti in sijaju, čeprav v marsičem osenčenem in potemnelem s tistim, kar so izkopali o njih potem, ko so jih pred podobnim podatkovnim rudarjenjem – in včasih tudi čisto fizičnim odkopavanjem trupel opozicijskih nasprotnikov – nehale varovati njim zveste tajne službe. Ker so ob diktatorjih vedno tudi zveste službe, ki so njihov zaščitni znak in emblem in operativna okrajšava: Honecker in Stasi, Netanjahu in Mosad, Ceaușescu in Securitate, ameriški predsedniki in CIA, Stalin in NKVD. Povezani so kot zvezdniki in njihovi atentatorji.

Igra se dogaja za zaveso, v zaodrju ali zakulisju, s tem je to igra o drugi plati politike, z njo pokukamo v ozadje neomejenega vladanja, predvsem pa so tete pri tem manj formalne, lažje pokažejo svoj pravi obraz, in ta ni vedno človeški (v smislu ureditve »s človeškim obrazom«): tri nekdaj visoke ženske so zdaj zgolj državljanke, ostale so brez mož, te je vzela politika oziroma njen porušni val, ki je posledica silovite reakcije in sprostitve, ko se tistim, ki so stavili na moč, ta pod sproščenimi pritiski v temelju zamaje. Vendar s še vedno velikimi apetiti.

»POMEN ŽIVLJENJA JE ODVIŠEN OD SOVRAŽNIKOV, KI SI JIH PRIDOBÍŠ«

Tri ženske, ki se pripravljajo na nastop pred predstavniki ljudstva na novinarski konferenci, so realne zgodovinske osebnosti z vsemi lastnosti in predvsem pomanjkljivostmi, s katerimi jih je opremilo vladanje – ali omogočilo, da so razvile svoje potenciale. Walsersjeva na prizorišču sooči Imeldo Marcos, ženo filipinskega diktatorja, znano po svojih plesnih ekstravagancah v diskotekah, po neverjetni, tudi neverjetno številčni zbirki čevljev, torbic in vsega ostalega, kar sodi k noblesi. Leila, princesa Kartagine – nemški mediji (pravi gugli; naj odvrže miško, kdor je brez greha) so ob uprizoritvah igre opozarjali, da je njena pojava hibridna, da so ji pridodane lastnosti vidnih članic Gadafijevega harema – je druga žena tunizijskega predsednika Ben Alija in je ob možem sestopu z oblasti, se reče pri begu iz države v letalo vkrcala nekaj ton zlata, njena družina, ki se je prej ukvarjala s prodajo na štantih, je med njeno vladavino neverjetno zaslužila in povečala svojo gospodarsko dejavnost; njeno zabavljanje, da je plebs kot otroci, ki ne znajo upravljati niti sladoledarskega posla, poudarja, da se niso uspeli dovolj prilagoditi sistemu, se omrežiti in poiskati pomoč tistih z vrha, s svojimi poslovnimi idejami se niso uspeli nasloniti na tiste, ki bi jim omogočili, da bi jim posel stekel – njenim je vse to uspelo. Tretja je Margot Honecker, ministrica za šolstvo v NDR, ki je – kar je v igri citirano, kot še kakšen drug pikanten podatek iz njihove biografije – na zaslišanju o svojem početju za žrtve, ki so izgubile življenje pri begu iz države čez Zid, ki ga je dal sezidati njen mož kot vrhovni partijec, izjavila, da so si same krive, zakaj pa so plezale. V igri Walsersjeve še doda, da je to toliko bolj brezumno, saj so jih v šoli učili o bedi, ki da je na drugi strani. Plebs enostavno ni dovolj brihten, da bi verjel na besedo, in v primeru NDR je bila nejevera povsem nesmiselna: ljudje niso verjeli, da izkoriščanje človeka po človeku enim omogoča bedno cijazenje v mercedesih in beemvejih, prava svoboda pa vzburka ponos ob razvoju luksuzne tehnologije, vgrajene v trabante ali wartburge.

Diktatorji so kot tajkuni; neobstojni brez močne politične volje, ki jim omogoči privilegije in nepoštenosti, hkrati ranljivo izpostavljeni, ko se ta moč, potem ko je izuczala vse gospodarske in kadrovske potenciale, umakne in ostanejo bedni procesi, napisi, grafiti, pričevanja, predvsem pa fotografije spontanih eksekucij in včasih tudi skrunjenj trupel: Elena in Nicolai, ki ju preresetajo ob spustu helikopterja, ki ju je ravno evakuiral iz budipeštanskega trga; venezuelski Guaido in njegova žena ... (okej, ne prehitevajmo); Claretta in Benito, kamenjana obešena za noge na milanski ograji, z bencinom politični trupli Adolfa in Eve v berlinskem bunkerju in podobne močne podobe kažejo, kaj je tisti potlačen strah vsakega diktatorja in njegovih – zavest, da so stvari časovno omejene, da lahko svoj privilegirani položaj hipno zamenjajo s takšnim, v kakršnem se nihče ne želi znajti.

»OBSTAJAJO ČASI, KO SE JE TREBA OTROŠTVU ODREČI«

Z gledišča diktatorjev in oblastnikov, potem ko se navlečejo na oblast in jim je ta kruh in vino – še Lecha Wałęso, ladjedelniškega sindikalista, so morali prijatelji po dveh dneh »odnesti« iz pisarne, ko je izgubil volitve –

gnetljiva ljudska množica brez volje, trdnosti in vztrajnosti. Kot da ne morejo počakati še tistih nekaj desetletij, da bi se zadeva gladko iztekla v smrt in prelaganje nagrabljenega premoženja in moči na družinske člane, da bi se oblast – ali pa ugodni krediti in privilegiji pri razpisanih projektih, koncesijah, prodaji bank – prilepila naslednjim generacijam, kot se je dedovala v dobrih starih časih monarhov, izdelanih in deformiranih v medsebojnih plavokrvnih križanjih (Windsorje vidimo in si predstavljamo Habsburžane, izpostavljene istemu).

Tri visoke tete imajo v tem pripravljalnem prostoru, v tem vmesnem času, na voljo četrtno in glas ljudstva: Gottfrieda. Tolmača. Profesionalca, ki mu niso tuji ne marikultura ne paraziti pri ribah. Ki zase trdi, da razume vse, kar govorijo, a nima pojma, o čem govorijo. Nekoga, ki je obsojen na posredovanje, sam brez glasu, kolikor in dokler je le mogoče. Diktatorji so dobili svoje ime po diktatu, po nareku: oni narekujejo, tudi preneseno, kaj morajo ljudje misliti, kam usmerjati svojo ljubezen in občudovanje (torej k njim), komu morajo prepustiti bogastvo, da jih bo umazalo namesto njih, narekovance. Gottfried je s tem še poudarjeno brez lastnega glasu: ne le kot prebivalec NDR, sovjetskega satelita in simbola hladnovojne razdelitve sveta na dve hemisferi – danes ju, skladno s pravilom, da stvari poimenujejo zmagovalci, imenujemo svobodni svet in realsocializem (kar implicira nek manko svobode, ker je Vzhod ni uspel enako dobro trži in oglaševati) – tudi kot tolmač nima dovolj živcev za profesionalnost.

»POVEZUJEM, TO JE LEPOTA MOJEGA POKLICA«

Taka sem kot vi, rada imam jabolka je igra o tem, kaj je pridobljeno s prevodom. Zaradi svoje narekovalske vloge, s katero se morajo ostali uskladiti, diktatorji slabo poslušajo, predvsem navzdol (so pa občutljivi za šepetanja od zgoraj): to jih loči od modrih vladarjev, ki so s svojim ljudstvom v dialogu. Ob diktatu vedno prihaja do šuma na kanalu, od nekdanj: Borges v eni svojih zgodb piše o težavah (svojevrstnega) tolmača, pisarja, ki je sproti zapisoval, kar je nepismeni Mohamed sproti sprejemal z najvišjega mesta: pisar se seveda ves čas sprašuje, ali so besede, ki jih je napačno zapisal, Božji popravek prerokovega šuma – ali direktno maličenje svete besede, odklon in špranja, skozi katero bo enkrat prodrla herezija in zrušila celotno stavbo, torej Koran.

Gottfriedu je jasno, da so preciozne tete, ki jih je fasal kot službeno obveznost, bolj prozaične. In bolj naporene. Slabše opremljene za poslušanje, zato toliko bolj suverene pri ukazovanju in omalovaževanju. On pa njihova naključna žrtev, kadar se ne kljuvajo med sabo. Njegov poklic je paradoksalen: mora biti čim bolj zvest, pri tem prevajati tudi kontekst. Jezik je obleka govornca predvsem potem, ko je gol pred nami. Oropan moči (ali z omejeno močjo) pa brez bontona. Verjetno je ravno zaradi tega subtilnega lovljenja pomenov ob neprestani izpostavljenosti napakam v italijanščini razlika med prevajalcem in izdajalcem – traduttore in traditore – tako majhna. Tolmač se bori z in med dvema jezikoma, sedi neudobno in naporno vmes, med govorcema, na trdem stolu med dvema stoloma. Ob kapricioznosti govork, ki se jim postopno vse bolj zdi, da je tisto, kar spregovo-

rijo, skoraj božji glas, same pa mediji čiste Resnice, ga napadajo še škrtati. Tiskarski so bistveno lažje obvladljivi kot prevajalski, ker za bitko z njimi med simultanim ali konsektivnim prevajanjem enostavno ni časa. Škrtati se v teh pospešenih časovnih žepkih, v mrtvem kotu navzkrižnih replik in govorjenja čez govorjenje odlično kotijo in redijo; ko govorijo žene diktatorjev, manj sposobne prisluhniti in zato toliko bolj vajene ukazovati, ustvarjajo imenitno gojišče prevajalskih škratov. Tudi v igri Walsjerjeve nabritežev ne manjka: vse se začne z Margot, ki nikakor noče z leve na desno. Noče pa pika, ker ne razume, da gre za mizansceno, ne za politiko; politika je poslanstvo, ki zavezuje k fanatizmu. Noče imeti z drugima nič, kot se noče prilagoditi času, ki je očitno zahodni čas, ona pa vztraja na nekdanjem: tri zjutraj je čas, ko je še vse odprto. Dan bo nastopil, če nočejo pa tudi ne: diktatorji se pogosto zatečejo v megalomanijo, recimo vladarji srednjeameriških predkolonialnih ljudstev, ki so med svojim spanjem potovali po podzemlju s soncem in s tem jamčili, da bo zjutraj spet vzšlo, so diktatorji garant za luč in njeni nosilci. Predvsem pa so tete iz različnih diktatorskih žanrov: ena bolj francosko omikana in pod njihovim patronatom, druga pod ameriškiimi zvezdami in tretja seveda pod rdečo petokrako, ki jo podpirata lokalna tehnološka presežka, srp in kladivo. S tem tudi vsaka s svojo posebno naperjenostjo: Imelda na svet gleda vulgarno ničejansko, ponuja ji predvsem estetske atrakcije in vse ocenjuje skozi lepoto. Ni lepo to, ni ono, lep in zavidanja vreden je edino njen mož, zamrznjen v slabem približku večnosti, s prav takšnim zamrznjenim tičem (barva zmrznjenega penisa naj bi bila značilnost nagačenega Lenina, pravijo v enem od filmov Maka-vejeva). Leila je bolj na prehrano; kot hčeri puščave, torej potomki tistih, ki so trpeli žejo in vročino, ji najbolj sedeta kanadska voda in sladoled; seveda ob nomadskem malikovanju moževih stopal, tega vzvišenega primera puščavske ženske podrejenosti – oziroma namigov na nožni fetišizem. Margot bi seveda kokakolo, ta mračni predmet poželenja Vzhoda – preden je s pomočjo tretjega sveta spoznal, da bogovi padejo na glavo takrat, ko lahko tipična steklenica s prepoznavnim logom pade na kateri koli kotichek sveta.

Gottfried se najbolj zatakne ravno ob Margot. Najbolj je zaznamovala njegovo otroštvo, njenih govorov o tem, kako sonce spodbujata počitnice socialističnih državljanov, pa škandaloznega sodnega finala in vere, vse do konca, da je teh štirideset let odpravljalo posledice dolgotrajnega izkoriščanja, tega jima ne more vzeti nihče – zapletena sta v ta vozle gospodarja in hlapca. Gottfried težko posluša to hvalisanje, potem ko je moral v šoli stati ob pozdravu zastavi (a ne poskušajo nekaj podobnega vpeljati pri nas tisti, ki so prvi in najglasnejši, ko je treba prodati kakšen kos strateške infrastrukture, ki ravno prinaša dobiček?), potem ko je bil oropan tistega – pa četudi najbolj banalnih materialnih dobrin, ki udarjajo na vzdraženo potrošniško žlezo –, kar se je zdelo samoumevno vrstnikom čez Zid. Težko posluša ženski čvek o tem, kakšni pesniki so bili veliki prijateljski vodje, od Stalina do Maa in Gadafija, še težje posluša specifičen diktatorski humor: o tolmačih, ki so jih ubili, da ne bi imeli slabe vesti po prekrokanih noči na Jalti. Težko posluša, kaj vse bi se mu zgodilo zaradi nerodnosti ob prevodih: puljenje nohtov, skakanje v temelje opere, kot filipinski zidarji, lahko bi ga pogoltnila zemlja, vzela megla, tete so se z vzgojnimi prijemi svojih

mož in njihovih zvestih agentov kar dobro spoznale in jih ponotranjile. Gottfried se znajde v prvobitni grozi svojega otroštva: nedostopna in vzvišena Margot s Honeckerjevo žaro, to presega njegovo sposobnost zadržavanja in treznega vedenja. Da ne bi obsojal in se kregal, se oprime znosnega, se zvrne v regresijo, reče kakšno o krapjih parazitih. Gottfried se od hudega iztakne iz časa. Doživi zatemnitev in izklop.

»PERSPEKTIVA JE, DA BO NAŠE SEME ENKRAT SPET VZKLILO«

Dokler se čas ne vrne. Predigra se zvrne v svoj začetek. V iste replike, ki se bodo nadaljevale v iste prepire in boj za hierarhijo, kot so se že. Ali še slabše: v nekritično medijsko poveličevanje močnih, s katerim se obsevajo šibki, revni in brezpravni v svojem prostem, če ne že tudi brezposelnem času. Žajfnice in mjuzikli, opere, ki naj opevajo diktatorske žene, stavki tipa »ne jokaj za menoj, Argentina, v resnici te nisem nikoli zapustila«, ki jih zdaj pri Walsjerjevi dobivamo v nekoliko spremenjeni obliki »politike nisem nikoli zapustila« in podobne, so dobro hranivo za vse, ki delajo v nemogočih razmerah na štantih in sanjajo o princu v belem ford mustangu. Nekomu, ki bo izkoristil svoje zveze in pristal na vrhu, kjer se delijo denarji in moč, kjer močni pišejo pesmi na riti in kjer tiste, ki protestirajo ali opozarjajo na splošno revščino, pogoltne zemlja, prej pa jim odpadejo nohti. Vse se plača, in desetletja v palači in razkošju poplačajo vse. Tudi ograjo na milanski postaji ali zadnje zvoke koračnice, kakor jih odigrajo na romunske kalašnikovke.

Vendar pa Walsjerjeva svojo igro opremi s šumom, ki je zabaven. Razlika, da čutiš Stalinovo sapo ali pa da ti diha za ovratnik, je precejšnja. Je razlika med ljubeznijo in sovraštvom, je razlika med življenjem in smrtjo. Kot je razlika, če spiš z možem prvič na praznovanju Krmarjevega rojstnega dne, ali pa če ga ima takrat prvič, rojstni dan. Kot je razlika med perspektivami za detronizirane diktatorje in njihovim upanjem, ki ga je težko deliti. Čeprav so nekateri deli v igri tudi manj smešni: recimo tisti, da ljudje pričakujejo diktatorje in samo njihova pokvarjena nestanovitnost je kriva, da si premislijo, in rušijo diktatorje in delajo prostor novim. Ki jih bodo spet rušili: kot da se iz zgodovine ne bi nič naučilo, ljudstvo. Ni bilo vse tako napačno, v tridesetih letih, slišimo, in se marsikomu zdi bunker in strel v glavo in Eva Braun, polita z bencinom, samo napaka v scenariju, ki bi ga bilo treba napisati znova, s srečnim koncem in brez tistih zoprnih fotk ob osvoboditvi kacetov in brez predimenzioniranja žrtev.